

النووی (م. ۶۷۶ق.)، بیروت، دار الکتب العربی، ۴۰۷ق؛ **صفة الصفوة**: ابوالفرج الجوزی (م. ۵۹۷ق.)، بیروت، دار الفکر، ۴۱۳ق؛ **الطبقات الكبرى**: ابن سعد (م. ۲۳۰ق.)، بیروت، دار صادر؛ **عبدالله بن عمر**: محیی الدین مستو، دمشق، دار القلم، ۴۱۲ق؛ **فتح الباری**: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، بیروت، دار المعرفة؛ **الفتوح**: ابن اعثم الکوفی (م. ۳۱۴ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الاضواء، ۴۱۱ق؛ **فتوح البلدان**: البلاذری (م. ۲۷۹ق.)، به کوشش صلاح الدین، قاهره، النهضة المصریه، ۱۹۵۶م؛ **الکامل فی التاریخ**: ابن اثیر علی بن محمد الجزری (م. ۶۳۰ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۳۸۵ق؛ **الکنی و الالقباب**: شیخ عباس القمی (م. ۱۳۵۹ق.)، تهران، مکتبه الصدر، ۱۳۶۸ش؛ **المجموع شرح المهدب**: النووی (م. ۶۷۶ق.)، دار الفکر؛ **المجموعه الکامله لمؤلفات السيد محمد باقر الصدر**: بیروت، دار التعارف، ۴۰۸ق؛ **مروج الذهب**: المسعودی (م. ۳۴۶ق.)، به کوشش اسعد داغر، قم، دار الهجرة، ۴۰۹ق؛ **المسترشد**: الطبری الشیعی (م. قرن ۴)، به کوشش محمودی، تهران، کوشانپور، ۴۱۵ق؛ **مسند احمد**: احمد بن حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بیروت، دار صادر؛ **مسند الشافعی**: الشافعی (م. ۲۰۴ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه؛ **المعارف**: ابن قتیبه (م. ۲۷۶ق.)، به کوشش ثروت عکاشه، قم، شریف رضی، ۱۳۷۳ش؛ **المعرفة و التاریخ**: الفسوی (م. ۲۷۷ق.)، به کوشش اکرم الامری، بیروت، الرساله، ۴۰۱ق؛ **المنتظم**: ابن جوزی (م. ۵۹۷ق.)، به کوشش محمد عبدالقادر و دیگران، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۴۱۲ق؛ **میزان الاعتدال فی نقد الرجال**: الذهبی (م. ۷۴۸ق.)، به کوشش البجاوی، بیروت، دار المعرفة، ۱۳۸۲ق؛ **نهاية الارب**: احمد بن عبدالوهاب السوری (م. ۷۳۳ق.)، قاهره، وزارة

الثقافة و الارشاد القومي، ۱۴۱۲ق؛ **وقعة صفین**: ابن مزاحم المنقری (م. ۲۱۲ق.)، به کوشش عبدالسلام، قم، مکتبه النجفی، ۱۴۰۴ق.

سید علی رضا عالمی

ابن غزاله: از کتیبه‌نگاران مسجد پیامبر در سده دوم ق.

از نام و نسب ابن غزاله آگاهی چندانی در دست نیست. برخی او را از موالی مردم مدینه و از تعمیرکاران و نگارندگان کتیبه‌ای در مسجد پیامبر در سمت قبله دانسته‌اند که در حمله حروریه، طایفه‌ای از خوارج، به مدینه شکسته شده بود. بنا بر گفته مورخان، پیش از ابن غزاله، ابن عطیه از امرای اموی مدینه در سال ۱۲۸ق. به تعمیر این کتیبه اقدام کرد؛ اما به عللی ناشناخته تعمیر و نگارش آن به انجام نرسید. پس از او داود بن علی از امرای عباسی مدینه در سال ۱۳۲ق. با کمک صالح بن کیسان، از محدثان، به تعمیر و نگارش آن پرداخت؛ اما با مرگ داود نگارش آن ناتمام ماند.^۱ بدین رو، آن‌گاه که زیاد بن عییدالله حارثی، دایی سفاح، در سال ۱۳۳ق. والی مدینه شد،^۲ ابن غزاله را که کتیبه‌نگاری توانا

۱. الاعلاق النفیسه، ص ۸۱-۸۲؛ المناسک، ص ۳۸۶.

۲. انساب الاشراف، ج ۳، ص ۳۱۰؛ العقد الثمین، ج ۴، ص ۵۵.

◀ منابع

الإعلاق النفیسه: احمد بن عمر بن رسته (زنده در ۲۹۰ق.)، ترجمه و تعلیق: حسین قره چانلو، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۵ش؛ الاغانی: ابوالفرج الاصفهانی (م. ۳۵۶ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۴۱۵ق؛ انساب الاشراف: البلاذری (م. ۲۷۹ق.)، به کوشش سهیل زکار و ریاض زرکلی، بیروت، دار الفکر، ۴۱۷ق؛ العقد الثمین فی تاریخ البلد الامین: محمد الفأسی (م. ۸۳۲ق.)، به کوشش فؤاد سیر، مصر، الرساله، ۴۰۶ق؛ المناسک و اماکن طرق الحج: الحرّبی (م. ۲۸۵ق.)، به کوشش حمد الجاسر، ریاض، دار الیمامه، ۱۴۰۱ق.

سید حامد علی زاده موسوی

ابن کثیر مکی: ایرانی تبار، از قراء

هفت گانه، امام مسجدالحرام

ابومعبد عبدالله بن کثیر (۴۵-۱۲۰ق.)، ایرانی تبار^۱، متولد مکه^۲ و فرزند عمرو بن عبدالله بن زاذان بن فیروزان بن هرمز^۳ از نسل ایرانیانی بود که انوشیروان، پادشاه ایران، آنان را مأمور عقب راندن حبشیان کرد.^۴ وی به سال ۴۵ق. در مکه زاده شد^۵ و بدان سبب که

۱. تهذیب الاسماء، ج ۱، ص ۲۶۵؛ المنتظم، ج ۷، ص ۲۰۲.

۲. وفیات الاعیان، ج ۳، ص ۴۱.

۳. سیر اعلام النبلاء، ج ۵، ص ۳۱۸.

۴. المنتظم، ج ۷، ص ۲۰۳؛ تاریخ الاسلام، ج ۷، ص ۴۰۴.

۵. وفیات الاعیان، ج ۳، ص ۴۱.

بود، در همان سال به تعمیر و تکمیل این کتیبه گمارد. او این کتیبه را با «بسم الله الرحمن الرحیم. لا اله الا الله وحده لا شریک له ...» آغاز کرد و با جمله «وضع الأخماس فی مواضعها التي أمر بها لذوي القربى و الیتامی و المساکین و ابن السبیل» به پایان رساند.^۱ این کتیبه افزون بر مباحث توحیدی مشتمل بر برخی نکات اخلاقی چون سفارش به تقوا، صلح رحم، احیای حقوق، عدالت در حکمرانی بر مسلمانان و اطاعت از خداوند است و در پایان به برخی از موارد کاربرد خمس اشاره کرده است.

بر پایه نقلی، هنگامی که ابن غزاله نگارش کتیبه را به پایان رساند، نزد زیاد بن عیبدالله رفت و دستمزد خویش را خواست. زیاد از پرداخت اجرت وی خودداری کرد و گفت: هرگاه دیدی ما به آن فرمان‌های الهی که خود در این کتیبه نگاشته‌ای، عمل کردیم، بیا و مزد خود را بستان!^۲ چنین رفتاری از زیاد بن عیبدالله با کتیبه‌نویس دیگری به نام سعد النار نیز گزارش شده است^۳ که نشان از نادانی و تندخویی زیاد بن عیبدالله دارد.^۴ از زمان درگذشت ابن غزاله گزارشی در دست نیست.

۱. الإعلاق النفیسه، ص ۸۲؛ المناسک، ص ۳۸۶.

۲. الإعلاق النفیسه، ص ۸۲؛ المناسک، ص ۳۸۷.

۳. الاغانی، ج ۴، ص ۴۲۴.

۴. الإعلاق النفیسه، ص ۸۲؛ المناسک، ص ۳۸۷.